

Mag ik U een nieuwsgierige vraag stellen? Hebt u deze maand als goede 'politiek bewuste' en 'actief participerende' "doe het zelf"-burger al de bonnetjes gecontroleerd? ..

U weet toch dat u sinds 1 januari 2013 maandelijks de bonnetjes van bewindslieden en de hoge ambtenaren op de site van de Rijksoverheid kunt controleren. Het is even zoeken, maar zelf heb ik daar iedere eerste zondagmorgen van de maand voor gereserveerd en dan is het goed te doen.

Gaat het hier om kostbare doorgeslagen transparantie of heeft dit bonnetjes-gebeuren wellicht toch een zegenrijke uitwerking op het declaratiebedrag van sommigen of draagt het bij tot het vertrouwen bij de burger dat het met het graaien van Den Haag wel meevalt?

--

Dames en heren,

Graag heet ik u welkom bij de vierde Montesquieu zomerconferentie rond het overkoepelende thema "Vertrouwen".

Na "De kloof van wantrouwen tussen burgers en politici" in 2010, "de krakende pijlers van onze democratische Rechtsstaat" in 2011 en "De andere kloof tussen beeld en werkelijkheid" in 2012, plaatsen we dit jaar het intrigerende thema "Transparantie" in de schijnwerpers.

Dit met de aansprekende strijdkreten "Weg met achterkamertjes?" en "Alles openbaar?". Strijdkreten, die in het programma van deze conferentie overigens wel van een vraagteken zijn voorzien.

We zijn blij dat de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksaangelegenheden, de heer Plasterk, vandaag het spits van deze conferentie wil afbijten.

Hij heeft zich in het verleden laten kennen als een man met een groot hart voor de Open Overheid en zal daarover binnenkort een plan aan de Tweede Kamer doen toekomen. Wij zijn natuurlijk nieuwsgierig of hij ons vandaag reeds een kijkje in de keuken zal gunnen. Of moet ik zeggen 'in de achterkamertjes'?

--

Openbaarheid en openheid zijn onmiskenbaar in. Transparantie heeft daarbij vele gezichten en het mag zich bij overheid en politiek verheugen in een grote populariteit. Het wordt vaak gezien als wondermiddel tegen vele overheidskwalen, zoals de bestrijding van corruptie, de bevordering van de marktwerking en het afnemende vertrouwen in de overheid.

Of zoals Erna Scholtes het in haar vorig jaar verschenen proefschrift over transparantie formuleert: Transparantie lijkt de maatschappelijke multi-vitamine. Het is overal goed voor en je hebt er niet gauw te veel van. Dit, terwijl transparantie lang niet altijd de gewenste effecten sorteert en doelen van de overheid niet per definitie dichterbij brengt.

De praktijk is - zoals vaker in onze samenleving - weerbarstig en wondermiddelen blijken dat meestal niet te zijn. Transparantie wordt in vele gevallen terecht gezien als democratische basiswaarde, maar lost de problemen - op zichzelf - nog niet op.

Nog sterker. Bij de huidige overvloed aan complexe informatie zullen burgers én overheid - zonder 'flankerend transparantiebeleid' - bij meer transparantie nog verder het overzicht verliezen en het spoor bijster raken.

Het beeld van 'bestuurders in de informatiemist besturend op de tast' doemt steeds vaker op. De 'overload' aan ongeordende informatie vraagt meer om duiding en samenhang dan om nog meer ongestructureerde informatie.

Daarnaast kan transparantie negatief uitpakken, omdat onze aandacht - vaak nog aangewakkerd door de media - in de regel meer uitgaat naar wat niet en minder goed gaat dan naar wat wel goed of best redelijk gaat.

Deze conclusie wordt ook onderschreven door Stephan van Grimmelikhuisen in zijn proefschrift over het verband tussen actieve transparantie en het vertrouwen in de overheid.

Zijn onderzoek wijst uit dat burgers bij complete openbaarheid met zicht op het niet altijd even rationele proces van politieke besluitvorming juist aan de competentie van de overheid beginnen te twijfelen.

Tot troost: de compleet geïnformeerde burgers kregen dan wel minder vertrouwen in de overheid, maar zij zagen de overheid wel als eerlijker dan de minder uitgebreid geïnformeerde burger.

Overigens aannemende dat het beter zichtbaar zijn van wat fout of minder goed gaat op termijn er toe zal leiden dat de overheid geprikkeld zal worden om beter te presteren, is er ook een positief effect van meer transparantie te verwachten.

--

Dat is een kant van de zaak. Een andere factor die grenzen aan transparantie stelt, is dat de hoeveelheid informatie te hanteren moet zijn. Daarbij moeten we onder hanteerbaarheid ook overzichtelijkheid, begrijpelijkheid, juiste adressering en tijdigheid begrijpen.

Montesquieu zei het al in zijn recept voor goed functionerende democratieën: vermijdt ondoenlijke taken voor de burger. Die heeft zijn handen al vol met andere zaken.

Nu zal ik niet ingaan op de begrenzing van transparantie in gevallen dat beslotenheid gewoon nodig is. Bijvoorbeeld in de ministerraad en in de wandelgangen van de Eerste en Tweede Kamer om tot compromissen te komen. In de Raadkamer om rechters in staat te stellen vrijelijk over verdachten van gedachten te wisselen. Bij beleidsvoorbereiding en onderhandelingen en ter waarborging van de privacy, toch ook een basisrecht.

Deze aspecten komen - zoals u in het fraaie programma kunt lezen – krijgen bij andere onderdelen van deze conferentie nog de aandacht die zij verdienen.

Wel wil ik hier een dringende oproep doen om bij uitbreiding van transparantie steeds ook voor de *hanteerbaarheid* te waken. En dan heb ik het niet alleen over de hanteerbaarheid voor burger en bedrijfsleven, maar met name ook voor bestuurders, politici en ambtenaren, die het vaak ook niet meer weten.

In deze tijd waarin informatievoorziening bij bezuinigingen vaak het kind van de rekening is en waarin ook vergrijzing de ambtenaren die alles uit ervaring weten, doet verdwijnen, is hanteerbare transparantie voor de overblijvenden een levensnoodzaak.

--

Het bevorderen van een hanteerbare informatievoorziening is één van de belangrijkste speerpunten uit de missie van het Montesquieu Instituut.

Onder het vaandel van "valorisatie" wil het Montesquieu Instituut de vaak ruim aanwezige wetenschappelijke kennis meer van waarde te laten zijn voor de samenleving. Te vaak strandt waardevolle informatie - ongekend door politici, bestuurders en ambtenaren - in de boeken- of ladenkast.

Sinds zijn ontstaan in 2007 heeft het Montesquieu Instituut dan ook veel aandacht voor het in de praktijk brengen van valorisatie en voor het ontwikkelen van concepten en technieken die daarvoor dienstig zijn.

Zo laten bijvoorbeeld de onder de hoede van het Montesquieu Instituut geredigeerde sites rond het Nederlandse en het Europese Parlement goed zien dat het – ook gezien de ruim vijf miljoen bezoeken op jaarbasis - wel degelijk mogelijk is om grote hoeveelheden complexe informatie hanteerbaar, vertrouwd en voor een breed publiek voor het voetlicht te brengen.

De in samenwerking met het ANP ontwikkelde nieuwsmonitoren stellen belangenorganisaties, grote bedrijven, ambtenaren en bestuurders in staat om tijdig en trefzeker in te spelen op de kansen en bedreigingen van alle op handen zijnde nationale en Europese regelgeving. Deze monitoren hebben zich inmiddels een belangrijke plaats in de parlementaire informatievoorziening weten te verwerven.

Hanteerbare transparantie vraagt ook om een nieuwe vorm van duidende journalistiek, de zogenaamde Overzichtsjournalistiek. Bij deze nieuwe vorm tak van de journalistiek staat niet de jacht op het nieuws of het uitzoeken van mogelijke misstanden, maar het duiden centraal.

Overzichtsjournalisten hebben vooral tot taak om de context van het nieuws zo in beeld te brengen dat gebruikers snel en trefzeker kunnen bepalen wat het nieuws voor henzelf betekent en of en zo ja hoe zij daarop in moeten spelen. Wij, het MI, denken graag mee over instrumenten om deze vorm van journalistiek tot ontwikkeling te brengen.

Een zorgpunt deel ik al wel met u: we moeten, ook vanuit democratische invalshoek, oppassen dat deze

hanteerbare vormen van informatievoorziening niet achter torenhoge elektronische betaalmuren terecht komen. Dan blijven we zitten met onbetaalbare transparantie...

--

Ja, als MI zijn we druk om informatie toegankelijk te maken. Niet uitsluitend elektronisch, zoals alleen al uit de jaarlijkse Montesquieu Zomerconferentie blijkt. In samenwerking met anderen tekenen we voor een veelheid aan debatten, masterclasses, symposia en denktanks. Allemaal op het snijvlak van politiek, parlement en democratie – zowel in Nederland als in Europa.

Wees gerust. Ik zal u verder niet vermoeien met een opsomming van wat het MI allemaal doet. Dat wordt veel te veel...

Al helemaal niet tegenover minister Plasterk, de minister die – als bewindsman van OCW – aan de wieg van ons Instituut heeft gestaan. Bij de opening, in 2007, gaf hij aan veel van het MI te verwachten. Ik ben benieuwd naar zijn oordeel – zes jaar later...

Den Haag, 27 augustus 2013